

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
Εθνικό και Καποδιστριακό
Πανεπιστήμιο Αθηνών

II64 ΝΕΟΤΕΡΗ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ II
Ενότητα 1δ: Τυπογραφία και Μεταρρύθμιση

Κώστας Γαγανάκης
Τμήμα Ιστορίας - Αρχαιολογίας

Τυπογραφία και Μεταρρύθμιση

Η εκρηκτική διασύνδεση της τυπογραφίας με τη λουθηρανική Μεταρρύθμιση στις αρχές του 16^{ου} αιώνα δεν προσέλκυσε το ενδιαφέρον μόνον των ιστορικών της πρώιμης νεότερης περιόδου. Οι οπαδοί του Λούθηρου είδαν στη ραγδαία επεκτεινόμενη τυπογραφία ένα θεϊκό δώρο, μια ένδειξη του «πληρώματος του χρόνου», για την καλύτερη προετοιμασία της ανθρωπότητας για τη Δευτέρα Παρουσία.

Εικόνα 1.

Ανάμεσά τους, ο Matthaheus Judex, φοιτητής στη Βιτεμβέργη στα τελευταία χρόνια του Λούθηρου, αφιέρωσε στην τυπογραφία μικρό φυλλάδιο, με τίτλο *De typographiae inventione, et de praelorum legitima inspectione, libellus brevis et utilis*. Ο ένθερμος Λουθηρανός υπογράμμισε πως η εφεύρεση της τυπογραφίας αποτελούσε «έκφραση της μοναδικής καλής θέλησης του Θεού για την κάθαρση της Εκκλησίας και για την προώθηση του Ευαγγελίου ενάντια στις ειδωλολατρείες του Αντίχριστου».

Ο σύντροφός του στους ριζοσπάστες γνησιο-λουθηρανούς Johann Friedrich Coelestin προσέγγισε ιδιαίτερα το ζήτημα της επαγγελματικής ευθύνης των τυπογράφων και των βιβλιοπωλών, σε εκτενέστερη πραγματεία με τίτλο *Von Buchhendlern* (Περί του επαγγέλματος των βιβλιοπωλών). Στη σκέψη του Coelestin, η τυπογραφική τέχνη αποτελούσε «θαυμάσιο μέγα δώρο και προνόμιο το οποίο ο Θεός προσέφερε και αποκάλυψε σε αυτούς τους τελικούς καιρούς». Είχε παραμείνει άγνωστη για χιλιάδες χρόνια, όμως ο Θεός αποκάλυψε και προσέφερε το δώρο αυτό, αρχικά ειδικά στο γερμανικό έθνος ώστε, «μαζί με άλλες καλές και χρήσιμες απεικονίσεις, γραπτά και βιβλία», οι τυπογράφοι να εκδίδουν ιδιαίτερα τα έργα εκείνα που φανερώνουν «την κρυμμένη από καιρό» αλήθεια του Ευαγγελίου.

Η τυπογραφία διευκόλυνε τη διδασκαλία, τη μάθηση και τη διάδοση του Ευαγγελίου «λίγο πριν την τελευταία ημέρα, σαν αποχαιρετισμό για όλο τον κόσμο, σύμφωνα με την προφητεία του Ιησού, ως μαρτυρία για όλους τους λαούς, για την υπεράσπιση αυτής της αλήθειας ... και σαν παρηγοριά και προειδοποίηση για τους Εκλεκτούς του Θεού, ώστε να παραμείνουν ως το τέλος του Κόσμου». Στην εσχατολογική θεώρηση του Coelestin, όπου υποκριτές, ψευδο-κήρυκες και διαβολικοί δάσκαλοι δηλητηρίαζαν τις συνειδήσεις των πιστών, διαδίδοντας τα ψεύδη και τις αμαρτίες του Καθολικισμού, οι τυπογράφοι και βιβλιοπώλες είχαν μια ιδιαίτερα αυξημένη ευθύνη απέναντι στους ανθρώπους όσο και απέναντι στο Δημιουργό. Όσοι επέλεγαν να υποκύψουν στην απληστία και να ακολουθήσουν τον εύκολο δρόμο του πλουτισμού, έπρεπε να είναι σίγουροι πως τους περίμενε ένας κακός θάνατος και η αιώνια τιμωρία στην κόλαση.

Με βάση τη λουθηρανική διδασκαλία, σύμφωνα με την οποία η ανθρώπινη εγκόσμια δραστηριότητα εκπηγάζει από τον Χριστό, μέσω της υπηρεσίας προς τον γείτονα, ο Coelestin θεωρούσε πως οι τυπογράφοι και οι βιβλιοπώλες εργάζονταν μεν για την ικανοποίηση των δικών τους αναγκών, όπως και της οικογένειας και των υπηρετών τους, ωστόσο, η «κλήση» του επαγγέλματός τους καθιστούσε επιτακτική την υπηρεσία προς την κοινωνία γενικότερα. Τυπογράφοι και βιβλιοπώλες ήταν «τα οχήματα, τα εργαλεία, τα δώρα και τα όπλα του Θεού», γι' αυτό και όφειλαν να προφυλάσσονται από την απληστία ή την οκνηρία. Όπως «οι φαρμακοποιοί ελέγχουν τις ουσίες που διατηρούν στο κατάστημα και δεν πωλούν επιβλαβή σκευάσματα», οι τυπογράφοι και βιβλιοπώλες θα έπρεπε να αποφεύγουν την προώθηση βλαβερών και δηλητηριωδών κειμένων. Κάθε παράβαση του κανόνα αποτελούσε ευθεία παράβαση της Θείας Βούλησης, η οποία και είχε εγκαταστήσει τους τυπογράφους και τους βιβλιοπώλες στο επάγγελμά τους.

Εάν οι τυπογράφοι και οι βιβλιοπώλες δεν ήταν σίγουροι για το περιεχόμενο των υπό έκδοση έργων, όφειλαν να στραφούν στους επιθεωρητές και λογοκριτές των αρχών και, σε περίπτωση διαιώνισης της ασάφειας, στους τοπικούς πάστορες και δασκάλους. Ιδιαίτερα προσεκτικοί θα έπρεπε να είναι στην αποφυγή της έκδοσης λιβελλογραφημάτων, προσβλητικών απεικονίσεων, ειδωλολατρικών διατριβών και σατιρικών κειμένων.

Ακολουθώντας τους κανόνες της ρητορικής, όπως τους είχε διδαχθεί στη Βιττεμβέργη από τον Φίλιππο Μελάνχθωνα, ο Coelestin διατύπωσε συγκεκριμένες «προβλεπόμενες» αντιρρήσεις στις θέσεις της πραγματείας του, στις οποίες αντιπαρέθεσε τις δικές του απαντήσεις. Στην πρώτη αντίρρηση, η οποία διατυπωνόταν σε τρία σκέλη (Οι «επικούρειοι» βιβλιοπώλες κερδίζουν περισσότερα από όσους αρνούνται να εκδώσουν κάθε λογής βιβλίο – το γεγονός αυτό φανερώνει πως ο Θεός δεν τιμωρεί όσους επωφελούνται από τις περιστάσεις – η έκδοση παρόμοιων βιβλίων ήταν αναγκαία για τη συντήρηση της οικογένειας και του προσωπικού του τυπογράφου) ο Coelestin ανέτεινε πως οι πιστοί χριστιανοί έπρεπε να αρκούνται στα ολίγα. Όσοι εξαπατούσαν και έβλαπταν τους ανθρώπους με τα έργα που εκδίδαν αναπόφευκτα θα βρίσκονταν αντιμέτωποι με τη Θεϊκή οργή».

Στην αντίρρηση που υπογράμμιζε την έλλειψη ευθύνης των τυπογράφων για την περιεχόμενο των εκδιδόμενων έργων (οι τυπογράφοι είναι σαν τους οπλοποιούς ή τους κατασκευαστές μαχαιριών. Δεν ευθύνονται για την κακή χρήση του εμπορεύματός τους – οι τυπογράφοι και βιβλιοπώλες είναι αδαείς σε σχέση με το περιεχόμενο των έργων στην κατοχή τους), ο Coelestin απαντούσε πως δεν μπορούσε να υπάρξει ορθή χρήση βιβλίων που έσπερναν ψεύδη και υπονόμειαν τη δημόσια τάξη και πως τυπογράφοι και βιβλιοπώλες όφειλαν να προσφεύγουν σε πάστορες και θεολόγους. Στον ισχυρισμό πως οι «επικούρειοι» τυπογράφοι (δηλαδή οι αδιάφοροι και προσηλωμένοι στο κέρδος και στις απολαύσεις) δεν διέπρατταν έγκλημα προωθώντας και ακατάλληλα έργα (η πώληση ενός κακού βιβλίου, ανάμεσα σε πλήθος καλών, δεν προκαλεί βλάβη), ο λουθηρανός θεολόγος ανέτεινε πως ο Θεός εναντιωνόταν και στο μικρότερο των κακών.
Εικόνα 2.

Περνώντας στο ζήτημα της υποχρέωσης του ηγεμόνα να προφυλάσσει τους υπηκόους του από κακά βιβλία και να συνεργάζεται με τους τυπογράφους στην προώθηση ωφέλιμων εκδόσεων, ο Coelestin έκανε έμμεση αλλά σαφή νύξη στα προβλήματα που αντιμετώπιζαν με τις αρχές ευαγγελικοί τυπογράφοι και βιβλιοπώλες. Αφού τόνιζε την υποχρέωση της καταρχήν αποδοχής από μέρους των τυπογράφων της πριγκηπικής ευθύνης για την τήρηση της τάξης μέσα από τον προληπτικό έλεγχο των υπό έκδοση βιβλίων, ο Coelestin υπενθύμιζε στο προσδοκώμενο αναγνωστικό του κοινό πως οι ηγεμόνες ήταν επιφορτισμένοι από τον Θεό να προωθούν το καλό και να αντιτίθενται στο κακό, συνεπώς όφειλαν να φροντίσουν ώστε οι υπήκοοί τους να εφοδιάζονται με σωστά βιβλία. Σε ενίσχυση των επιχειρημάτων του παρέθετε σειρά βιβλικών και ιστορικών παραδειγμάτων (ιουδαίος βασιλιάς Ισαακίμ – προφήτης Ιερεμίας, βασιλιάς Κωνσταντίνος και απαγόρευση των βιβλίων των Αρειανών).

Ωστόσο, ο Coelestin ήταν κατηγορηματικός στο ζήτημα της υποταγής των τυπογράφων στα κελεύσματα ενός αντιχριστιανικού ηγεμόνα. Επισημαίνοντας πως το μείζον ζήτημα δεν ήταν η λογοκρισία αλλά η έκδοση και προώθηση καλών βιβλίων προς ενίσχυση των πιστών ενόψει της Τελικής Κρίσης, εξέφρασε την πολιτικά ριζοσπαστική θέση των γνησιο-λουθηρανών σύμφωνα με την οποία οι

τυπογράφοι και βιβλιοπώλες (όπως και οι πιστοί γενικότερα) όφειλαν να αντιστέκονται στις κακές προτροπές της εξουσίας, επειδή η απόλυτη υποταγή ήταν προς τον Θεό και όχι προς οποιαδήποτε ανθρώπινη εξουσία. Η αντίσταση προς μια κακή, αντιχριστιανική εξουσία αποτελούσε τελικά εκπλήρωση Θεϊκής επιταγής.

Robert Kolb, «The Book Trade as Christian Calling. Johann Friedrich Coelestin's Admonition to Printers and Bookdealers», R.Barnes, R.Kolb, P.L.Presley, *Books Have their Own Destiny*, Sixteenth Century Studies and Essays, Vol. I, Missouri, Thomas Jefferson University Press, 1998, σ. 61-72.

Σημειώματα

Σημείωμα Ιστορικού Εκδόσεων Έργου

Το παρόν έργο αποτελεί την έκδοση 1.0.

Έχουν προηγηθεί οι κάτωθι εκδόσεις:

- Έκδοση διαθέσιμη εδώ. <http://eclass.uoa.gr/courses/ARCH213>.

Σημείωμα Αναφοράς

Copyright Εθνικών και Καποδιστριακών Πανεπιστημίων Αθηνών, Κώστας Γαγανάκης, 2014. «ΙΙ64 Νεότερη Ευρωπαϊκή Ιστορία ΙΙ, Ενότητα 1δ: Τυπογραφία και Μεταρρύθμιση ». Έκδοση: 1.0. Αθήνα 2014. Διαθέσιμο από τη δικτυακή διεύθυνση: <http://opencourses.uoa.gr/courses/ARCH8>

Σημείωμα Αδειοδότησης

Το παρόν υλικό διατίθεται με τους όρους της άδειας χρήσης Creative Commons Αναφορά, Μη Εμπορική Χρήση Παρόμοια Διανομή 4.0 [1] ή μεταγενέστερη, Διεθνής Έκδοση. Εξαιρούνται τα αυτοτελή έργα τρίτων π.χ. φωτογραφίες, διαγράμματα κ.λ.π., τα οποία εμπεριέχονται σε αυτό και τα οποία αναφέρονται μαζί με τους όρους χρήσης τους στο «Σημείωμα Χρήσης Έργων Τρίτων».

[1] <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/>

Ως **Μη Εμπορική** ορίζεται η χρήση:

- που δεν περιλαμβάνει άμεσο ή έμμεσο οικονομικό όφελος από την χρήση του έργου, για το διανομέα του έργου και αδειοδόχο
- που δεν περιλαμβάνει οικονομική συναλλαγή ως προϋπόθεση για τη χρήση ή πρόσβαση στο έργο
- που δεν προσπορίζει στο διανομέα του έργου και αδειοδόχο έμμεσο οικονομικό όφελος (π.χ. διαφημίσεις) από την προβολή του έργου σε διαδικτυακό τόπο

Ο δικαιούχος μπορεί να παρέχει στον αδειοδόχο ξεχωριστή άδεια να χρησιμοποιεί το έργο για εμπορική χρήση, εφόσον αυτό του ζητηθεί.

Σημείωμα Χρήσης Έργων Τρίτων

Το Έργο αυτό κάνει χρήση των ακόλουθων έργων:

[Εικόνες/Σχήματα/Διαγράμματα/Φωτογραφίες](#)

Εικόνα 1: Copyrighted

Εικόνα 2: Neues Testament. Übersetzt von Martin Luther (The Bible in German. Translated by Martin Luther). Wittenberg, 1534, frontispiece and title page.

http://www.juedisches-recht.de/rec_neues_testament.php

Πίνακες

Χρηματοδότηση

- Το παρόν εκπαιδευτικό υλικό έχει αναπτυχθεί στο πλαίσιο του εκπαιδευτικού έργου του διδάσκοντα.
- Το έργο «**Ανοικτά Ακαδημαϊκά Μαθήματα στο Πανεπιστήμιο Αθηνών**» έχει χρηματοδοτήσει μόνο τη αναδιαμόρφωση του εκπαιδευτικού υλικού.
- Το έργο υλοποιείται στο πλαίσιο του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Εκπαίδευση και Δια Βίου Μάθηση» και συγχρηματοδοτείται από την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο) και από εθνικούς πόρους.

